

BENDA KÁLMÁN:

*A Magyar Országos Levéltár 1966—1975. évi * kutatási tervének teljesítéséről*

A Magyar Országos Levéltár (a következőkben OL) ötéves tervek alapján dolgozik. Az OL most megvitatásra kerülő jelentése az 1966-1970-es tervidőszak általános levéltári programjából a kutatás, illetve a kiadványkészítés terén végzett munkákat emeli ki és azokról ad számot.

Mindenekelőtt meg kell említenünk azt a szervezeti változást, mely 1970. június 1-én, az Új Magyar Központi Levéltár megalakulásával következett be. Az OL népi-demokratikus-kori osztálya ezzel megszűnt, az 1945. január 1-ével kezdődő iratanyagot az OL átadta, s vele együtt átadta a Szocialista Korszakra eső tudományos témák gondozását és kutatását is. Ez azt jelentette; hogy az OL 1966-70. évi tervébe felvett 65 témából 7 áment az Új Magyar Központi Levéltár feladatkörébe.

Az OL-nál maradt 58 témából az ötéves terv 45-nek a befejezését irányozta elő 1970 végéig, míg 13-nál előre számolt azzal, hogy a befejezés áthúzódik a következő tervidőszakra. Bár személyi okok (a feladatot végző máshová távozása, vagy másirányú elfoglaltsága) néhány témánál elhúzódást, más esetben teljes kiesést vontak maguk után, a tervteljesítés mégis igen jónak mondható: A munkálatok nagy többsége a kívánt s megszabott menetben folyt. Beszédes bizonyítéka ennek, hogy a befejezésre előirányzott 45 témából 34 valóban el is készült, 24 pedig meg is jelent. Ugyanakkor terven felül olyan kiadványok készültek el és jelentek meg, mint a területi állami levéltárakban található kéziratos térképek leíró jegyzékei (2104 lapon).

Erre a tervteljesítésre az OL méltán lehet büszke. Véleményem szerint az eredmények megszületéséhez egyaránt hozzájárult egyrészt a reális tervezés és a terv végrehajtásában megalkuvást nem tűrő, a munkatársakat igen erősen kézben tartó vezetés, másrészt az OL színvonalas, a tervfeladatokra felkészült munkatársi gárdája és annak példás munkaerkölcse.

A tervteljesítés mellett hangsúlyozottan rá kell mutatnunk az OL kutatási tervének egységes profiljára. Előljáróban had idézzem Ember Győző főigazgató szavait "Az OL huszonöt éve" (Levéltári Közlemények 1970.) c. tanulmányából:

"A leglényegesebb különbséget abban látom régebbi és mostani levéltárszemléletünk között, hogy a levéltárakat ma már nem elsősorban történetkutató intézményeknek tartjuk, ahol a történettudomány művelése mellett levéltári munkát is kell végezni, hanem egyedül és kizárólag levéltáraknak, ahol a levéltári munkát kell végezni, olyan levéltári munkát, amelynek eredményessége megkívánja, sőt megköveteli, hogy a levéltárosok a történettudomány bizonyos ágait és területeit műveljék is, hogy ezekben az ágakban, ezekben a területeken - de csak ezekben és ezeken, nem pedig bármiben és tármelyiken, amihez és amelyikhez egyéni érdeklődésük vagy érdekük fűződik - történetkutató munkát is végezzenek."

A fentebbiekben rögzített elv helyes vagy helytelen voltáról hosszú és szenvedélyes viták folytak a 1940-50-es évek fordulóján, s hivatalosan csak a Művelődésügyi Miniszter által 1969-ben kibocsájtott Levéltárak Ügyviteli Szabályzata ismerte el. Az OL kutatási tervének összeállításában azonban már 1950 óta, tehát négy ötéves terven át érvényesült ez a felfogás, s a vezetés két évtizeden át következetes (nem egyszer kiméletlenül következetes) magatartása olyan eredményekre vezetett, amelyek már eddig is lényegesen hozzájárultak a levéltári kutatás megkönnyítéséhez és elmélyítéséhez, a történeti fejlődés minden vonatkozásában felmerülő tényszerű problémák levéltári tisztázásához.

Mindenekelőtt a "levéltári segédletek" című csoportosított levéltári leltárak, fondjegyzékek, alapleltárak, levéltári jegyzékek hatalmas sorozatát említeném; azt az 1950 és 1970

* A MTA Történeti Bizottsága számára készült opponensi vélemény.

közt kiadott, kis részben nyomtatott, nagyobb részt sokszorosított 102 kötetet, ami nélkül ma már el sem képzelhető rendszeres levéltári kutatás.

Második helyen a közigazgatás- és hivatalnoktörténeti kutatások jelentőségére szeretnék rámutatni. Elmult korok kormányzati mechanizmusát, alattvalók és közigazgatás viszonyát, az állam szerepét nem érthetjük meg, ha nem ismerjük a hivatalok, az egész közigazgatási apparátus működését szabályozó normákat. Az OL, abból az elvből kiindulva, hogy az országos szervek iratai helyes levéltári rendjének kialakításához szükséges ezen hivatalok működésének ismerete, tervbe vette az egyes hivatalok monográfiákban való feldolgozását. Ezzel semmilyen intézményhez nem tartozó területnek vált gazdájává. Eddig 3 közigazgatástörténeti munka jelent meg nyomtatásban (Az ujkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig; A tárnoki hatóság és a tárnoki szék; A magyar kamara. 1686-1848), a tervjelentés azonban további "fondképzők története" (értsd: jelen esetben országos hivatalok) elkészültét, vagy folyamatos készülését jelzi, köztük az erdélyi fejedelmi kormányzat, a nádori hivatal, a Kir. Kuria, stb. ügyigazgatásának történetét. Nem lehet eléggé aláhúzni ezeknek a munkáknak az egész magyar történetírás szempontjából való jelentőségét.

Ha az eddigiéknél természetesebbnek tűnhetett, hogy a két szóbanforgó szakterületnek az OL vált gazdájává, a forráskiadványok esetében azt kell mondanunk, hogy inkább a sajátos magyar helyzet juttatta az OL-t abba a helyzetbe, hogy hovatovább a forráspublikációk szinte egyedüli gazdája. (Persze ez a terület nem idegen, legkevésbé sem a levéltári tevékenységtől.) Egyébként az OL forráskiadványairól (Zsigmondkori oklevéltár, Urbániumok, Közös és magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek, Iratok az ellenforradalom történetéhez stb.) - amelyek részben más intézmények segítségével készülnek - azt mondhatom: valamennyi egy-egy fontos, még tisztázatlan kor vagy kérdés-csoport megismerésére szolgáltat dokumentumokat. Az elmult tervidőszakban különösen jelentősnek érzem a magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867-1920) kiadási munkálatainak egyszerre több ponton való megindítását. Sajnálatosnak tartom viszont, hogy az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke záró kötete (1290-1301), Az osztrák államtanács és Magyarország. 1761-1768 c. forráskiadvány (mely tudomásunk szerint a 2. világháború folyamán elpusztult bécsi levéltári anyagot adott volna közre) és a M. Nemzeti Bank iratai. 1924-1933. c. kötet (ez utóbbi a szerkesztőnek az OL-ból való kiválása miatt) "elmaradtak", azaz a tervből kimaradtak. Szeretném remélni, hogy csak időlegesen.

Szólhatnék még a történeti statisztikai kiadványokról (melyek részben a Központi Statisztikai Intézet Könyvtárával való együttműködésben készültek), a megyei helytörténeti lexikonokról (amelyeknek inkább csak egyik gazdája az OL), de még a speciális levéltárosi továbbképzést szolgáló kiadványokról is, mind azt mutatják, hogy az OL-ban következetes elvek szerint összeállított program alapján erős ütemű, tervszerű és alapos tudományos kutató és feldolgozó munka folyt. Ezek a kutatások olyan területeken folytak, amelyek szorosan összefüggének a levéltári munkával (leltárak, közigazgatás- és hivataltörténet, forráskiadványok, történeti-statisztikai feldolgozások stb.). Az 1966-70. évi tervidőszak beszámolója viszont arról győző meg, hogy a végzett munka, tul. belső, levéltári hasznán, fontos és jelentős az egész magyar történeti kutatás szempontjából is.